

převzaly odpovědnost za provozování služeb, které měla zajišťovat vláda, ale kvůli absenci prostředků tak nečinila. Na oplátku za provozování těchto služeb zformovala příslušné asociace a sítě.

Čtvrtá koalice byla s naším samým. Jižní Koreu obývá nezkrotný národ – mnoho z těch dnes již starších si budou pamatovat neustálé pouliční bitvy mezi studenty a policií.⁴⁴ Tyto nepokoje měly velký význam, ne však proto, že až do konce ohrožovaly režim, ale protože přispívaly k tomu, že volání po demokracii nebylo nikdy umlčeno. Ale tato nepoddajnost pulzovala stále zatím jen na povrchu. Pod ním bylo povolné a pracovitě obyvatelstvo. Vláda používala rozličné prostředky, aby mobilizovala souhlas lidí se svojí politikou. Nakonec získala jeho poslušnost tím, že garantovala ekonomický růst, a prostřednictvím vzdělání a sociálního zabezpečení si koupila svoji legrimitu. Obyvatelstvu to pak dalo důvody pro souhlas s vnučenými zaměstnavateli, přinejmenším v případě velkých korporací, které dělníkům a jejich rodinám poskytlý zaměstnanecký blahobyt, čímž se staly alespoň nepatrně lepšími zaměstnavateli, než jakými by o své vůli chtěli být. Tento blahobyt byl ještě podpořen vládou řízenými dobrovolnými organizacemi, které vykonávaly sociální služby. A co je důležité, vláda mobilizovala obyvatelstvo ke kulturní revoluci, probíhající pod označením hnutí *Seonmul*, které začalo na venkově jako Hnutí za novou vesnici a poté pokračovalo jako městské Hnutí za novou továrnu. Jednalo se o autoritářská hnutí, která podněcovala étos zodpovědnosti a sebedůvěry. A současně to byla extrakční hnutí, jejichž cílem bylo zapojit venkovské komunity a průmyslové dělníky s jejich rodinami do malých i velkých rozvojových projektů, které probíhaly na „dobrovolné“ bázi a z valné části nebyly financovány z vládních fondů. Ale také se jednalo o organizující hnutí, jež poskytlá milionům Korejců zkušenost začlenění a účasti v rozličných sdrúženích, výborech, radách a podobně. Stejně tak tato hnutí představovala základ, podobně jako síť dobrovolných organizací, pro vitální občanské společnosti.

Většina autoritářských vůdců věří, že oni sami mohou a měli by řídit svoji zemi. Ale ti v Jižní Koreji pochopili, že potřebují spolupracovat *spolu* s nevládními silami. Definovali projekt modernizace země, ke kterému se zavázali a pro realizaci kterého potřebovali stimulovat a zapojit energii úředníků,

⁴⁴ Proto také prezident Pak Čong-hui (Park) přesunul Soulskou národní univerzitu z centra města na vzdálené předměstí.

poradcu, podnikatelů a dobrovolných organizací vesnických a průmyslových pracovníků a jejich rodin. Autoritářské režimy, jako byl Sovětský svaz a jeho východoevropské satelity, zpravidla usilovaly o odstranění nestátních institucí. Avšak pod autoritářským režimem Jižní Koreje nestátní organizace naopak posilovaly a zapojovaly se do práce. Právě to s konečnou platností vysvětluje stěží uvěřitelný jihokorejský ekonomický, politický a sociální rozvoj a roli státního vedení v něm. *Nejednalo se tedy o to, že by vlády měly autoritářskou moc a sílu, ale o to, že vlády s autoritářskou silou a mocí řídily mobilizaci, a ne pouze kontrolovaly.*

Mobilizace je strategie s konsekvencemi. Ti, kdo jsou mobilizováni, prosipávají a je jim dovoleno mít vliv. Jihokorejská modernizace byla ekonomická, ale nejen ekonomická. Měla dvojitý efekt: Ekonomika rostla v produkci, zatímco společnost rostla v institucích. I když se autoritářský režim zhroutil, dynamika vývoje zůstala v rovině udržitelnosti, protože už existovaly mírně pluralistické ekonomické, sociální a politické instituce, které byly živé a dobře zavedené. Demokratická vláda tak mohla navázat tam, kde autoritářská vláda skončila, a to bez jakékoli kontrarevoluce, zhroutení pořádku či jiných vážných dramát.

Ve své knize *Národ dáblů: Demokratická vláda a problém poslušnosti (Nation of Devils: Democratic Leadership and the Problem of Obedience)* připsují dobru vládu politickému pořádku a jádro politického pořádku sledávám v „dohodě“ mezi vládnoucími a různými ostatními, počínaje státními zaměstnanci a konce obyvatelstvem země. Dohoda pochází od vládnoucích, kteří ostatním poskytují to, co potřebují, za účelem toho, aby byli přinejmenším do jisté míry svolní a spolupracující. Ti ostatní udělují vládnoucím souhlas, který potřebují, aby mohli vést a vládnout s jistou mírou efektivnosti. Pokud to funguje, vznikne dokonalý kruh spolupráce. Avšak většina diktatur tak klidně nefunguje, proto se diktátorské vlády navracejí k represii. Zdá se, že v Jižní Koreji diktatura nalezla ojedinelou formu dohody právě v mobilizaci. V mnoha ohledech to nebylo příjemné, avšak fungovalo to a nakonec se obrátilo v dobré. Vláda byla krutá a lid nepoddajný, ale vespod existovala základní a málo pravděpodobná dohoda o spolupráci.

Krátce řečeno všechno to se mi vybavilo, když jsem pohlížel na Čínu optikou zkušenosti s Jižní Koreou: jiný, starší východoasijský zázrak; jiný autoritářský stát; dialektika nařizování a mobilizace; schopnost státu pracovat

společně s partnery; úděl společnosti a vztah mezi státem a občany; vytvořený politický pořádek; způsob ovládání společnosti; rozvíjení kvality.

Vidíme podobné panoráma v Číně? Ano, podobnosti zde jsou, ale opět – jen na první pohled. Státostrana dominuje společnosti a je oddaná a odhodlaná kontrolovat a má daleko k tomu, aby fungovala v koalici vzájemné spolupráce s nestrátními činiteli. Státní služba je organizací strany (do té míry, že se používání termínu „státní služba“ ani nevyžaduje a zřídka kdy užívá). Občanská společnost zůstává potlačena. Podnikatelská komunita a nová střední třída jsou směrem odshora dolů tlačeny do symbiózy s aparátem státostran. Co je známo jako NGO (nevládní organizace),⁴⁵ má spíše charakter státní organizace, a ne dobrovolné organizace, často se o těchto entitách mluví jako o Vládou řízených NGO, čili GONGO. Existence a síť NGO jsou drženy pod striktní kontrolou. Vláda je komplexní, ale ne paradoxní. Zakládá se na síle, kontrole a příkazování; neexistuje elegantní kombinace toho, že by byla současně diktátorským i spolupracujícím režimem, jak jsme to poznali na případu Jižní Koreje a už vůbec se v pozadí neskrývá vládnutí prostřednictvím mobilizace. Stát zůstává i nadále diktátorský a selhal v hledání tajemství politického pořádku a společenského urovnání. Režim je pojištěn tím, že státostrana zůstává silná a mocná a občanská společnost slabá, je pojištěn a zabezpečen strachem, že pokud se státostrana rozdrobí, Čína se nevrátí k ničemu jinému než jen k chaosu.

Jak vidno, i v sociální struktuře Čína dokazuje svou jinakost. Státostrana je všezahrnující. Neexistují žádné autonomní síly, které by její vliv vyrovnávaly – ve skutečných významech těchto slov žádná státní správa, žádná nezávislá podnikatelská komunita ani žádná občanská společnost. Číňané mají mnoho sociálních svobod, takže jsou schopni žít a chovat se, jak se jim zlíbí, ale ve věci společenského sdružování a organizování svobodu nemají. Pokud existují nestrátní činitelé a instituce, jsou svázány do velkého paktu společnosti, ve kterém vše diktuje a otežuje kontroly drží státostrana.

Tato kniha má být kritickou interpretací čínského modelu. Očekávám, že obdržíme jednu zásadní výtku, totiž že popisují Čínu, na kterou pohlížím

⁴⁵ V Česku se vžilo označení Nevládní (či nestrátní) nezisková organizace (NGO, resp. NNO), které je odlišné od anglického všeobecně používaného Non-Governmental Organization, čili NGO. V dalším textu budu užívat termínu NGO, který je už všeobecně akceptován. Pozn. překl.

zatížen západními předsudky a předpojatostí. Ale to je výřka, kterou předem odmítám. Moje perspektiva je perspektivou regionu. U některých blízkých čínských sousedů jsme už viděli ohromnou modernizaci, sociální a politickou a stejně tak ekonomickou, stejně tak kvalitativní jako kvantitativní. Viděli jsme, že je možný jen a pouze dramatický růst, ale i komplexní modernizace. Viděli jsme, že ekonomický růst a politická demokracizace jsou kompatibilní. Čínský rozvoj v tomto srovnání neuspěl. Je ekonomický a kvantitativní a víc nic. Co bychom měli s jistotou dávkou racionality očekávat od Číny, je to, co jsme už v tomto regionu zažili. S výjimkou velikosti není příběh Číny příběhem o největším úspěchu naší doby, dokonce ani není největším příběhem o úspěchu ve Východní Asii.

Velikost

Pokud jde o územní velikost, Čína je zhruba tak velká jako Kanada a Spojené státy, ale menší než Rusko. Její populace je ohromná, teď se přibližuje k 1,4 miliardy obyvatel, což je čtyřnásobek ve srovnání se Spojenými státy a desetkrát víc, než je počet obyvatel Ruska.⁴⁶ Větší část země tvoří drsný horský terén a překvapivě malou část lehce obdělávatelná orná půda. Čínská populace vzrostla od roku 1949 z asi 500 milionů a stále ještě roste, i když teď už mnohem pomaleji. Očekává se, že populace dosáhne svého vrcholu 1,5 až 1,6 miliardy někdy kolem poloviny století, pak se začne počet obyvatel snižovat. Ale do té doby bude Čína pravděpodobně coby nejlidnatější země světa předstížena Indii. Velikost je jeden z důvodů, proč je obtížné a v jistých ohledech dokonce nerealistické považovat Čínu za jakousi normální zemi, zemi, která je z hlavního města řízena malou skupinkou vůdců. To je pouhá teorie, praxe vypadá docela jinak. Vůdci v Pekingu mohou stanovit tu či onu politiku, ale neexistuje způsob, aby mohli plně kontrolovat, zda a jak je v různých koutech země realizována. V Číně je asi 40 000 měst, správních okresních měst a podobných městských útvarů, některé z nich jsou velké jako menší evropské země; a asi kolem 700 000 vesnic a podobných

⁴⁶ Podle Národního statistického úřadu dosáhla populace na konci roku 2014 1,358 miliard, nepočítaje v to obyvatele Hongkongu a Macaa. Z nich 55 procent tvořilo městskou a 45 procent venkovskou populaci.

útvary.⁴⁷ Vůdci v Pekingu tedy nemají absolutní kontrolu a vědí, že existují vážná omezení ve schopnosti vnutit svou vůli celé zemi. Verejná politika není v diktatuře na žádný způsob tak uspořádaná, jak by se člověk mohl domnívat, a realizace centrálně řízené politiky je více nebo méně věci poslušnosti, ale často také neposlušnosti, deformace, podvracení či nečinnosti.⁴⁸

Tedy Čína není Peking. Řízení Číny není to, co se odehrává v Pekingu. První pravidlo pozorovatele čínských poměrů zní: Nezapomínat na velikost země, nesoustředit se jen na Peking, proniknout pod zjevný povrch a zkoumat systémem vládnutí na místní stejně jako centrální úrovni.

Následuje několik náhodně vybraných údajů a čísel, které by nám měly napomoci pochopit velikost této země (která je značně různorodá, přinejmenším pro někoho jako já, kdo pohlíží na všechno kolem pod zorným úhlem rodné země s pěti miliony obyvatel):

- 1,4 miliardy obyvatel (přibližně).
- Největší provincie Kuang-tung má populaci čítající téměř 105 milionů obyvatel. Pět provincií má populaci více než 80 milionů, každá z nich je větší než největší evropská země. Největší město, Šanghaj, má 24 milionů obyvatel.
- Čína se rychle urbanizuje, což doprovází obrovský přesun obyvatelstva z venkova do měst a velkoměst. Avšak venkovských obyvatel stále ještě zůstává více než 600 milionů.
- Díky ekonomickému růstu se miliony obyvatel dostaly z bídy, ale pořad ještě zůstává 250 milionů či více těch, kteří přežívají v hrozné bídě. Což je padesátkrát tolik, co obyvatel Norska.
- 114 milionů obyvatel trpí cukrovkou (rok 2012), během pěti let jejich počet vzrostl o množství rovnající se počtu obyvatel Austrálie.
- Největším tahounem ekonomického růstu v reformním období byly nově vzniklé okresní a vesnické podniky (TVE). Toto podnikání nakonec vytvořilo 100 milionů pracovních míst.
- Malá minorita soukromého vzdělávání zahrnuje až 40 milionů žáků a studentů, kteří se učí ve 130 000 školských institucích. Číslo zahrnuje

⁴⁷ Vesnice může mít 100 000 obyvatel či víc, i když mnohé jsou menší; některé vesnice jsou vesnicemi jen administrativně, ale co do vzhledu se jedná o městské oblasti.

⁴⁸ K rozdílu a napětí ve vztahu centrum–periferie viz například Eimer, *The Emperor Far Away*, a Whyte, *One Country, Two Societies*.

zařízení od školek až k terciárnímu vzdělávání (ale už ne neakreditované školy pro děti migrantů).

- Třetina kuřáků na světě jsou Číňané.
- Každý rok podstupuje vstupní zkoušky do státní správy asi 1,4 milionu lidí (nejsou zahrnuty podobné zkoušky na provinční a místní úrovni).
- V lednu 2014 vydal Národní statistický úřad zprávu o demografickém vývoji, bylo v ní uvedeno, že došlo ke zlomovému bodu a počet přáceschopných obyvatel se lehce snížil. Toto lehké snížení ale zahrnuje 3,45 milionu obyvatel.
- Když přichází čínský Nový rok, Číňané se vracívají domů, aby jej oslavili. V roce 2014 tyto přesuny obsáhly během jednoho měsíce odhadem 3,6 miliardy cest. Pro srovnání je to o 200 milionů cest více, než jich proběhlo o rok předtím.

Velikost oslňuje. Zbytek světa si je velmi dobře vědom čínské ekonomické síly a sklání se v úctě před čínským rozvojem, avšak ekonomický rozvoj někdy není vždy tím, oč by mělo v prvé řadě jít. Podle Indexu lidského rozvoje OSN Čína v roce 2014 obsadila 91. místo ze 187 zemí, což zemi řadí ve vývoji člověka na nižší místo, než by se dalo očekávat dle úrovně ekonomického rozvoje. Zatímco země prospíchala mílovými kroky nahoru v pořadí zemí podle velikosti HDP, stagnovala na stupnici rozvoje člověka a vztaženo ke zbytku světa docházelo v tomto ukazateli k relativně malému či žádnému posunu. To je stav, nad nímž je nutno se pozastavit a zamyslet.

Základní pravda o čínském modelu v celé jeho ekonomické, politické a administrativní slávě zní: *Je efektivní, ale ne účinný.* Probralh růst, ale jen díky masivnímu zadlužování a rozsáhlému investování. Existovala kontrola, ale jen díky masivní a bobtnající byrokracii. Masinerie funguje, ale je při své činnosti mimořádně drahá. Dostavují se výsledky, ale jen díky monumentálnímu objemu vstupů, které se efektivně neproměňují ve výstupy.

Většina toho, co náhodný návštěvník viděl a odnáší si s sebou, je oslňující – dálnice, mosty, mrakodrapy, vysokorychlostní železnice, letiště –, nicméně staví se příliš rychle a nekválně, stavby se mnohdy začínají rozpadat v okamžiku jejich dokončení. Ve městě Kuang-čou postavili v duchu tohoto rozvoje, který je možný jen v řízené ekonomice, během několika roků gigantický univerzitní komplex. Na ostrově na Perlové řece (Ču-tiang) odsunuli pryč rolníky, kteří půdu obdělávali, a vybudovali na něm deset univerzit

a kampusů, jedny vedle druhých. Když komplexem projíždíte, víříte lesknoucí se ostrov plný impozantní architektury, avšak budovy staré jen pár let vypadají sešle a začínají se drobit.

Režim investoval finanční prostředky do růstu HDP, ale obecně z toho nezískal úměrné výsledky. Životní úroveň se zvedá, ale menším tempem, než je ekonomický růst. Z chudoby se v Číně pozvedlo více obyvatel než v jakékoli jiné zemi, avšak v přepočtu na hlavu bylo toto pozvednutí menší než v sousedních zemích Východní Asie. Téměř polovina obyvatel zůstává na venkově a má daleko ke způsobu života vlastního moderním městům, většina jich žije jako rolníci v podmínkách, které odpovídají rozvojové zemi. Moderní čínská ekonomika je zaměřena na kopírování toho, co vynalezli jiní, či se provádí jen montáž podle zahraničních návrhů a výtvorů. Doposud nevyvinula inovační kapacitu ani nevytvořila jedinou vlastní světovou značku. Čína je úspěšná v oblasti vysokorychlostních železnic, jedná se však o využití nebo kopírování japonských či jiných konstrukcí, ale doposud nedokázala navzdory ohromnému úsilí vyvinout například vlastní linkové dopravní letadlo. Její automobilový průmysl si vede dobře, ale opět se jedná o montáž zahraničních značek, avšak nedokázala prorazit produkci a prodejem vlastní značky automobilu. Vzdělání se sice zlepšilo, ale v mnohem menší míře, než jak by se dalo očekávat vzhledem k tempu ekonomického rozvoje. Bezplatné základní vzdělání bylo zavedeno až v roce 2008 (nehledě na to, že ještě pořád není skutečně bezplatné). Lidová osvobozenecá armáda je sice mocnou silou, ale zůstává zpolitizovaná, roztržštěná, zkorumpovaná a nezkušená v bojové přípravě. Nějakou dobu se už její rozpočet každý rok zvyšuje o 10 procent a je bohatě přezásobena pozemní, leteckou a námořní výzbrojí. Ale za touto fasádou už je méně efektivní v oblasti zpravodajské činnosti, technologie, spojení, logistiky a koordinace. V těchto oblastech zaostává daleko za systémy, kterými Spojené státy podporují a inspiřují Japonsko a Tchaj-wan. Například v případě nejderné konfrontace s Japonskem, jeho síly sebeobranu by byly čínskými nadřazený v oblasti vybavení, výcviku, kvalitě prostých vojáků i důstojnického sboru, a jak se zdá, převládly by nad mnohem větším protivníkem, vyzbrojeným starým železem. Něco z toho je také očividné v mezinárodních vztazích, kde se čínská diplomacie nedokáže vymanit ze spoléhání se na sílu. Čína už dneska sice je světovou velmocí, ale nedokáže využívat svoji sílu, aby získala opravdový vliv či respekt, po kterém

tak zoufale baží.⁴⁹ Je to mocná a silná země, ale nevyznačuje se opravdovou přatelestkostí.

Co Číně umožňuje mít ve světě vliv, nejsou její výkony, ale pouhopouhá velikost. Je to spíše velikost a ohromný rozměr a počet obyvatel než její kvalitativní rozvoj a civilizovanost. Díky tomu je jako veličina přítomná v myslích jiných lidí. Nicméně v současnosti rychlý ekonomický růst slabne. Rozvoj země už delší dobu nezbuzuje tak udivující dojem, jak tomu možná bylo v uplynulých dvou či třech dekáдах.

Projekt

Tento text je interpretací. Interpretací cizince. Nezabývám se čínskými studii ani nejsem autoritou v čínských záležitostech. Věnuji se analýzám států, věnuji se jim už čtyřicet let a pokusil jsem se zkušeností aplikovat na nový případ a okruh problémů.

Pochopitelně, že jsem navštívil Čínu, když jsem se pustil do tohoto projektu. Pozorný návštěvník si povšimne mnoha věcí a mnoha kontrastů: velkoleposti, která oslní v Sanghaji, a brutality provinčních měst. Ukázek životního stylu, který vystavuje na odiv střední třída. Bídy lidí žijících ve vesnicích a té, které si povšimne, když se pozorně rozhlíží, i na předměstích nejpokročilejších středisek rozvoje. Tísňivé situace armády migrantů, jež žije v městských slumech a noclehárnách a dře se, aby podpořila nárůst bohatství jiných.⁵⁰ Ale také jsem zažil lidi, kteří žijí příjemně, vesele a chovají se zdvořile, současně jsou však zabýdleni v rutinně podvádění, cynismu a chvástání se svými penězi.

Radil jsem se a spolupracoval s čínskými kolegy a úředníky a čerpal z jejich vhladů a rad. Zjistil jsem, že tato setkání jsou vřelá, užitečná a z jejich strany plná velkorysosti. Mnohé z mých analýz jsou založeny na čínských zdrojích, ke kterým jsem se dostal díky spolupráci s čínskými kolegy, jako jsou třeba

⁴⁹ V autoritativním hodnocení poradenské firmy Portland Communication z roku 2015 třiceti zemí vyznačujících se schopností ovlivňovat jiné země a být jimi respektovány (koncept „soft power“) se Čína umístila na posledním místě žebříčku.

⁵⁰ V samotném Pekingu údajně žije asi milion lidí doslova pod zemí, většinou se jedná o mladá migranty, jsou známi jako „kmen krysa“.

rozboru systému sociálního zabezpečení ve 4. kapitole, rozboru daňového systému ve 4. a 5. kapitole a chudoby v 6. kapitole. Avšak návštěvy mě také přinutily k tomu, abych začal uvažovat o potížích a nedostatcích přímého pozorování země. Je velmi obtížné ocitnout se pohroužený v městském prostředí bank, luxusních mezinárodních značek a komerčního vzrušujícího zmatku v Šanghaji a současně mít neustále na paměti, že se jedná o státní kapitalismus. Když jsem se například setkal s předním akademikem jedné z nejlepších univerzit v zemi, začal jsem si uvědomovat, že je to vlastně parťáček. Že bude informovaný, bude jevit zájem a bude sám zajímavý, milý, bude se k problémům vyjadřovat otevřeně a povede se mnou kritickou diskuzi, ale uvědomil jsem si, že nesmím zapomínat na to, že to není svobodný člověk. Zahraniční návštěvníci začasté nevědí, anebo dávají přednost tomu nevědě, s kým vlastně mluví. Mohou třeba něco projednávat s ředitelem podniku nebo ředitelem výzkumného ústavu, přitom netuší, že tento kontakt není kontaktem přímo s tím, kdo v organizaci představuje skutečný řídicí subjekt. Často jsem také zjistil, že je mnohem obtížnější interpretovat to, čeho jsem byl osobně v Číně svědkem nebo co jsem se dozvěděl, než to, co jsem si přečetl při svých studích v Londýně. Každý návštěvník by si měl snadno povšimnout jak lesku, tak ošklivosti čínského ekonomického zázraku, avšak zarazilo mě jak často se návštěvníci na více či méně oficiální úrovni vracení domů jsou politice a nešení, aniž by si reálně povšimli naprosto zřejmé kombinace pokroku a bídy. Když se ohlížím nazpět, z mých návštěv jsem se zas tak mnohem nepřiučil, s výjimkou toho, k čemu mě přivedl můj vlastní kritický instinkt.

Takže taková jsou pozorování cizince a návštěvníka zvnějšku. Nepovažuji to však za nevhodou. Je snadné být oslněn leskem Číny. Což byl také případ Maovy epochy, kdy mnoho zkušených pozorovatelů vidělo jen to, co vidět chtělo, zatímco někteří z nejpromyšlejších pozorovatelů přihlíželi pouze z povzdálí a v jistých ohledech to trvá až do dnešních dnů. Pro příklad, když Martin Jacques psal knihu *When China Rules the World*, nedokázal udržet odstup a vyprodukoval dílo, které je rozpačité, servilní a naivní. Mým zájmem bylo interpretovat spíše než pozorovat. A pozorování, které se od takového přístupu liší, pak není na škodu věci, zejména při pozorování státu, který sám ze sebe dělá těžší svět. Současně ale nejsem žádný sekerník, který by kolem sebe jen sekal. Neinspiroval jsem se jedním či druhým přístupem, pokud jde o naděje Číny, kromě naděje, že lidé by měli žít dobře

a svobodně – kdekoliv. Nepatřím k těm, kteří by byli oddáni studiu Číny, ani nejsem oddán nějakému teoretickému či ideologickému směřování, ve kterých bych svatosvatě věřil. Není mým cílem, abych šel Číně na ruku, tím méně nemám žádnou ambici v budoucnu spolupracovat s oficiální Čínou.

Existují i jiné přístupy ke studiu Číny, než je ten můj, který jde charakterizovat jako odshora dolů. Můžeme začít z opačného konce, ze zdola, a sledovat, jak čínský lid reaguje a přizpůsobuje se tomu, co přichází dolů z nejvyšších pater. Ukázalo by nám to mnoho věcí, kterých si ale nebudu detailně všimnat. Není pochyb o tom, že Číňané jsou lidé jako ostatní, kdekoliv jinde, že se za daných okolností pokoušejí žít co nejlépe a většínou reagují opodstatněně na to, jak jsou řízeni. Číňané žijí pod tlakem silného státu. Reagují a adaptují se na něj mnohstranně rozličnými strategiemi: Odvahou, důvtipem, pomáháním jeden druhému, vzájemnou ochranou, odporem a protesty, organizováním se, podvracením, předstíráním, pouhým přežíváním a pokračováním v životě, stejně jako souhlasem a poslušností, spoluprací na vlastním ústiku, kolaborací, oportunismem a zbabělostí. Je tu k vidění přebohatá škála podob lidsví, jak v dobrém, tak ve zlém. Některých z nich se přiležitostně dotkneme, ale konkrétně to není předmětem mé analýzy. Tím je stát a povaha jeho role a řízení. Stejně tak se tato kniha neylká společenského života nebo čínské kultury. Jedná se o politickou analýzu státu, ne sociologickou analýzu Číny. Usiluji o vysvětlení toho, jak je čínská společnost jako celek ovládnána, ale nevšímám si některých detailů pestrobarevné příze society.

Nečínská literatura zabývající se politikou v Číně je rozsáhlá, zajímavá a různorodá. Jako celek ji nelze generalizovat. A jakkoliv je kritická, lze v ní v pohledu na Čínu vystopovat také prvky respektu. A v rámci těchto prvků a vzhledem k nim je nezaujaté kritické oko, které je charakteristickým znakem vědeckého přístupu, ne-li rovnou slepé, tak do určité míry vyprázdněné. Zde jsou ve hře dva mechanismy. Jeden se odvíjí od prastaré západní fascinace Čínou. Mnoho lidí je okouzleno čínskou historií a civilizací, její ranou a stále trvajícím velikostí a její tajuplností. Čína měla a stále má podivnou schopnost přitahovat pozornost druhých a dostávat tyto druhé do rozpoložení, kdy se k pozornosti připojuje ještě obdiv. Což k lásce přidává ještě něco navíc. Jednou se jedná o vztah lásky vzájemné, jindy o vztah láska–nenávisť. Existuje zde touha spatřovat ve státě spočívajícím na základech starověké říše to zajímavé a působivé, občas dobré.

Druhý mechanismus je více světský: autocenzura. Každý zahraniční pozorovatel Číny je sám potenciálně pod dozorem. My všichni víme, že tím, co řekneme nebo napíšeme, můžeme způsobit oficiální pohoršení, a že pohoršení může přerůst až do jisté nevhody. Kontakty začínou najednou váhat, spolupráce může být přerušena, pozvání mohou vymizet. Knihy a články nemají být překládány. Víza mohou být zamítna, nebo vstup do země zakázán. Na začátku července 2014 americký akademik Elliot Sperling z univerzity v Indiane, přítel a obhájce ujuruského profesora Ilhama Tohtiho, jenž byl následně souzen za „separatismus“, byl na pekingském letišti zadřen úředníky a navzdory platnému vízu vrácen zpátky nejbližším letem. V květnu 2013 jeho kolega ze stejné univerzity, také s platným vízem, byl vrácen podobně. Pokud jde o mě samotného, v říjnu 2014 byl čínský překlad mé knihy *Motion of Devils* „pozastaven“ cenzory tři týdny před svým vydáním.⁵¹ Takové hrozby a opatření se dějí. Ti, kteří studují Čínu nebo o ní podávají zprávy, žijí v úzkosti, že jim mohou být odepieny prostředky k tomu, aby svoji práci vykonávali řádně. Žijí v obavách, že jim bude odepiena návštěva, anebo, například, že jim bude odepen přístup do důležitých archivů. Všichni, kdo chtějí hrát s Číňany takovou hru, vědí, že existují jistá pravidla. Můžete být dokonale dobří a v přátelských vztazích vést plodné debaty v rámci těchto pravidel, ale existují zde limity. Reportéři a badatelé se při práci se svými počítači ptají sebe sama, zda je vhodné uveřejnit to či ono zjištění. Slovy jednoho dobře známého amerického vědce písíčího o Číně, jenž s neobyčejnou upřímností podotkl: „Píši o Číně a nechci se stát persona non grata.“

Pokud jde o můj úhel pohledu na stát a jeho smysl, sleduji její, abych našel a analyzoval styčné plochy mezi státem a lidem. Jako sociální a společenský analytik, kterým jsem, jsem odborným jazykem řečeno čímsi jako metodologickým individualistou. Pro mne to, co stát je, je způsob, jakým se promítá do života lidí a do životů jejich rodin.

Zkoumáte-li stát bez toho, že byste se ptali, jak komunikuje se svým obyvatelstvem, nepochopíte nic. Ve velkém státě můžete vidět les, ale pro samý les nemusíte vidět jednotlivé stromy, jen masu, ne jednotlivé lidi. V diktaátorském státě můžete vidět síce jeho moc a sílu, ale už ne jeho odporčnost. Například Henry Kissinger se ve své knize *On China* nevyhnul této pasiti. Kniha je to poučná a informativní, ale nakonec zaujatá a straníci

⁵¹ Měla vyjít u CITIC Publishers.

státu samotnému a zanedbávající lidi, kteří pod jeho vládou žijí – a překvapivě romantická na někoho, kdo se pyšní tím, že je realista. Tvrdí, že jeho způsob přemýšlení o Číně vychází z toho, že je to civilizace: „[...] Žádná jiná země o sobě nemůže tvrdit, že je tak dlouho nepřetržitou civilizací či je tak těsně spjatá se svojí starověkou minulostí.“ Kissinger je jeden z dlouhé řady analytiků, kteří chválí Čínu za to, že je „civilizovaným státem“. Avšak toto tvrzení nemá žádný smysl, jakkoliv snaživě jsem se v něm smysl pokoušel najít. Zní to síce dobře, avšak v mých uších až příliš pěkně na stát, který se nyní i ve své minulosti soustředoval a staral víc sám o sebe a méně už o lidi, které zastupuje. Taková není moje představa o civilizovaných pravidlech. V každém případě ne o pohádce dlouhé kontinuity.⁵² Na čínskou historii lze pohlížet jako na sérii kolísání mezi pokrokem a úpadkem a dlouhých etap podrobení se nečínské vládě.

Neexistuje problém s tím, že by panoval nedostatek informací, že kterých se dá čerpat, problém spočívá spíše v tom, že je jich nadbytek. Zahrnují stále více materiálů, který přichází z Číny samotné. Jsou politické dokumenty, právní texty, oficiální statistiky a odborné vědecké práce, lehce dostupné v angličtině.⁵³ Navíc jsou k dispozici výzkumy a analýzy velkých mezinárodních agentur a poradenských firem o rozvoji a spolupráci. Což ještě zahrnuje lavinu akademických prací z univerzit a think-tanků z celého světa. Hodně jsem také využíval novinářský materiál. *New York Times*, *Financial Times*, *Economista* *South China Morning Post*, ty všechny výjimečně vynikajícím způsobem pokrývají Čínu a poskytují důležité zdroje. Stejně jsem čerpal, v mnohem větší míře než u jakéhokoli svého předchozího projektu, z internetových zdrojů (a postupem času jsem mohl plně ocenit magii této technologie jako výzkumného nástroje). Denně jsem si psal s experty na Čínu, jak uvnitř jí samé, tak se zahraničními z celého světa, a dokázal využívat jejich znalosti

⁵² Jak například zdůrazňoval Jonathan Fenby ve svých knihách o Číně.

⁵³ V posledních letech jsou zprávy vlády o vlastní činnosti, národních plánech rozvoje a o realizaci rozpočtu, které jsou poskytovány Všečínskému shromáždění lidových zástupců, k dispozici v anglickém jazyce v den, kdy jsou vydány. Na konci roku 2014 spustila Státní rada novou pompézní webovou stránku – enlish.gov.cn –, aby propagovala věci spjaté s předsedou vlády Li Kche-čchiangem. Jež je přecpána odkazy a adresami na úřednické dokumenty, publikace, statistiky, zákony, předpisy a podobně, všechno je k dispozici v bezvadné angličtině.

a vzhledu. Když jsem se přesouval z tématu na téma, lovil jsem na webu zprávy, výzkumy, statistiky a názory; na webu teď neexistuje téma, o kterém byste alespoň něco nenalezli. Tento způsob práce pochopitelně vyžaduje ostražitost a pozornost vůči tomu, čemu věřit a co vyřadit, ale ne o mnoho více, když člověk absorbuje konvenčně publikovaný materiál. Byl jsem však opatrný v používání informací, na které jsem narazil. Obvyčejně se nespolehám na jeden zdroj, ale hledám další, které obsahují stejné výsledky, teprve poté o věci mohu něco říct. Práce, ze kterých jsem čerpal, uvádím na konci knihy, ale ty reprezentují pouze jeden druh informací z mnohem širšího spektra.

Nicméně existuje zde rozdíl mezi informacemi, které jsem filtroval (a odmítal), pokud jde o vědecké publikace, a těmi, které plynou přímo z novinařských pozorování a anarchie internetových zdrojů. Vědecké publikace jsou opatrně a rozvážně, jaké by měly být, jistě ne nekritické, ale vyvážené a občas i příliš plně respektu. Druhá skupina zdrojů se skládá z informací syrových, bezprostředních a neověřených. Ale i tento druh neověřených informací byl neocentelný. Domnívám se, že mi umožnil dívat se nejen na režim jako takový, ale i do něj dovnitř a do jisté míry vědět všechno o dění v něm.

Ať už čtete cokoliv a v jakémkoliv z výše uvedených formátů o Číně, je v nich publikováno mnoho věcí, kterým by se nemělo důvěřovat. Četl jsem politické dokumenty, ale nevěřil všemu, co v nich bylo uvedeno, proto jsem s nimi nakládal opatrně. Četl jsem oficiální statistické údaje, ty však nese-děly. Konzultoval jsem průzkumy, ale ty nedávaly smysl. Četl jsem vědecké publikace, ale ty byly plny zaujatosti. Takže navzdory nadbytku informací přetrvává v nich velká část těch, které nejsou pravdivé, či přinejmenším ne-víme, nakolik jsou jisté a přesné.

O Číně můžete získat množství ekonomických a jiných statistik, jak z Číny samotné, tak i od mezinárodních agentur, některé z nich jsou hodnověrné, některé špatné a některé falešné. Já jsem člověk, který nemá statistiku rád a z valné části své práce si statistická data držím dál od těla, což se určitě týká oficiálních statistik, a raději se vracívám k úrovni přesnosti, která ne-sáhá příliš daleko od slov jeden, někteří, většina.⁵⁴ Nevynutelně statistiky

⁵⁴ *Financial Times* jsou ve svých zprávách o Číně vynikající, jediným slabým bodem je to, že svoje zpravodajství doprovázejí příliš přesnými statistickými daty, jak je ekonomickému zpravodajství koneckonců vlastní. To znamená, že bere oficiální statistiky jako naprostou hodnověrné, což pak ústí v mnoho chyb a nespřávných interpretací. Typickým

používám, ale obecně opatrně, operuji slovy jako „asi“, „více nebo méně“ či „blízko k“ nebo „tendence“ apod. Jak již bylo řečeno, nevíme, jak je čínská ekonomika vůbec velká, jak rychle roste a jak velká je pracovní síla, kterou má k dispozici. Mnoho z pracovníků ve městech je migrantů z venkova, ale my vůbec netušíme, jaký je jejich počet. Poučené odhady uvádějí, že je jich něco mezi 200 až 300 miliony, někdy i více. V plánu urbanizace, který byl spuštěn v roce 2014, se předpokládá, že do roku 2020 se přesune do měst více než 100 milionů lidí, takže se dá předpokládat, že bude ještě pořád existovat 200 milionů migrantů, kteří sice budou ve městech pracovat, ale nebudou mít městská *chu-kchou*. Což předpokládá, že dělníci-migranti budou i nadále tvořit až 25 či 30 procent pracovní síly v nezemědělském sektoru, a to i když budou realizovány stávající reformní plány. Je dobré se nad tímto číslem pozastavit. Režim vede svoji ekonomiku předpět za cenu, která vypovídá o tom, že jeden ze tří nebo čtyř dělníků je vykořisťován a vystavován ponižování. V Číně nemají migranti dokonce ani postavení cizinců, kteří jsou zde tolerováni. Z vlastních státních příslušníků dělá vláda vědomě a formálně občany druhého řádu.

Nevím, jaký vliv měla na růst populace politika jednoho dítěte, pokud vůbec nějaký měla.⁵⁵ Porodnost se prudce snižovala už předtím, než byla v roce 1979 zavedena tato drakoničná politika, ve skutečnosti se snižovala větším tempem před tímto rokem než po něm a propadl by se zvyšoval i bez ní. Čína byla už tehdy demograficky za vrcholem přírůstu populace, pokud šlo o počty narozených dětí. Víme, že politika jednoho dítěte s sebou přinesla příšerné životní dopady ve formě interrupcí a sterilizací, došlo asi ke 300 milionům potratů a 200 milionům sterilizací. Avšak nucená politika snižování porodnosti fungovala už před vyhlášením politiky jednoho dítěte a s výjimkou prvních dvou či tří let nedošlo k nějakému znatelnému nárůstu interrupcí a sterilizací.⁵⁶ Lidé by nejspíš žili jiným způsobem života

případem je obsáhlé interview, které novínám poskytl 16. dubna 2015 předseda vlády Li Ke-čchiang, ve kterém bylo s bravourou reprodukováno mnoho jím uváděných statistik bez toho, že by byly nějak ověřovány. Pokud jde o oficiální statistiky, mají v Číně propagandistický význam a mělo by se k nim přistupovat velmi skepticky. Pokud se něco takového opomene, být třeba nedopatřením, hraje to jen režimu do noty.

⁵⁵ K politice jednoho dítěte viz Greenhalgh, *Just One Child*.

⁵⁶ Whyte, Wang a Cai, *Challenging myths about China's one-child policy*.

Kapitola 2

Co říkají

i bez omezení ze strany diktátorské kontroly, takže nevíme, jestli všechno to utrpení mělo „nějaký smysl“.

Další věci, které nevíme, se týkají velkých událostí národní historie, nevíme, kolik lidí bylo zabito 4. června 1989, když Lidová osvobozenecká armáda vyčistila pekingské Náměstí nebeského klidu (Tchien-an-men), zdali se jednalo o stovky nebo tisíce, ani netušíme, kolik z těch, co bylo zabito, byli přímí aktéři a kolik mrtvých bylo z řad neúčastných diváků či kolik lidí bylo zabito na jiných místech Pekingu a kolik jinde v zemi.

Je toho spousta, co nevíme, a kolem se točí mnoho falešných a propagandistických informací.

Průvodcem pozorovatele musí být skepticismus, stálá a všudypřítomná nedůvěra.

Veškerá lidská aktivita je řízena idejemi, jež dávají smysl volbám a činům člověka. Vytváříme ideje, abychom sami sobě dávali smysl a ujišťovali se o sobě samých, a jakmile se ideje uchytí, zpětně utvářejí způsob našeho myšlení a konání. V kolektivních aktivitách, jako jsou vládnutí, sdílené myšlenky, které jsou často označovány za „politickou kulturu“, podmiňky spoluvytvářejí činy a akce. Moc idejí je velká. „Třeba správně, třeba špatně,“ prohlásil ekonom John Maynard Keynes, „myšlenky jsou silnější, než se obvykle věří. Jenomže svět je jimi ovládnán poněkud méně.“⁵⁷ Když se ptáme, jakého druhu je stát, prvním krokem k odpovědi je prozkoumání idejí, které formují jeho vedení.

Vůdčí ideje mohou být dvojího druhu: buď ukazatele, nebo příkazy. Ukazatele jsou znamení, podle nichž se orientuje veřejná politika. Autoritářští vůdčí Jižní Koreje měli jako svoji vůdčí ideu myšlenku „modernizace“. Jejich stát se měl stát plně vyspělým příslušníkem rodiny moderních zemí. To ospravedlňovalo jejich vládu a řídilo směřování jejich politiky.

Příkazy definují mnohem silněji než ukazatele cíl vládnutí a oddělují právo od špatné politiky, založené na používání síly a autority. V Číně v období

⁵⁷ Keynes, *General Theory*, poslední stránka.